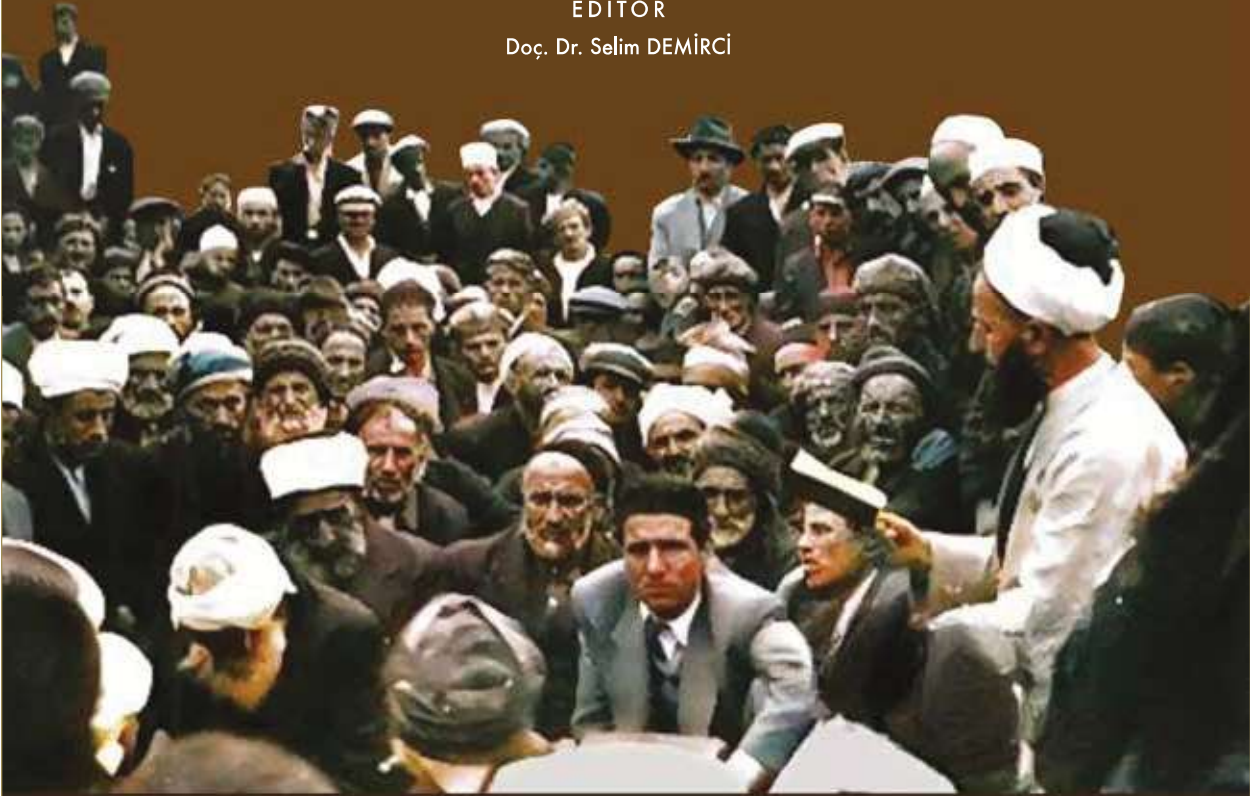

Karadeniz'de Hoca Olmak

Hatıralara Yansıyan Yönleriyle
Yakın Dönemde Dinî Hayat

EDİTÖR

Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Trabzon Kitaplığı: 6
Geleneksel Kültür Dizisi: 2

Yayın Koordinatörü
Erdem Zekeriya İSKENDEROĞLU

Yayın Danışmanı
Emre GÜLSEVER

Karadeniz’de Hoca Olmak
Hatıralara Yansıyan Yönleriyle
Yakın Dönemde Dinî Hayat

Editör
Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Yayın Ekibi
Doç. Dr. Süleyman GÜR
Doç. Dr. ŞenoI SAYLAN
Doç. Dr. Eyüp ÖZTÜRK
Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU
Öğr. Gör. Ahmet Cevdet KARACA

Proje Asistanları
Fatma Rabia DÜZENLİ
Serpil ARSLAN
Cansel AKGÜL

Teknik Destek:
Murat DAVULCU (Yönetmen)
İdris AKYÜZ (Yönetmen Asistanı)

ISBN: 978-975-7770-65-7
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 48884

Kitap Tasarım
Salih PULCU

1. Baskı, Aralık 2023
Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 117

Baskı-Cilt
Seçil Ofset 100. Yıl Mahallesi
Massit Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İSTANBUL
Sertifika No: 44903

Trabzon Büyükşehir Belediyesi
Gülbaharhatun Mahallesi
Kahramanmaraş Caddesi No.159
Ortahisar TRABZON
Yayınevi Sertifika No: 48884

Önsöz

Karadeniz’de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat başlıklı proje, 1900-2000 yılları arası geleneksel İslâmî ilimlerin tedrisine Trabzon özelinde yoğunlaşmıştır. Bu tarihsel süreçte olayların içinde yer alanlar ya da etkin isimlere yetişerek onlara talebe olanların anlatımları merkeze alınarak din eğitimi, dinî tedrisatta öne çıkan isimler, bu hocaları besleyen ilmî damarlar, şehrin bu açıdan ülkemize etki ve katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı’nın yıkılışını ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluşunu görmüş; yani bir nevi geçiş kuşağı olan kimselere yetişmiş, çoğunlukla 1930-1940 sonrası dünyaya gelen büyüklerimizin birer birer aramızdan çekildiğine üzülerək şahit olmaktayız. Onların hocalarına ve kendi hayat serüvenlerine dair anlatacaklarının hem yakın dönem Trabzon hem de ülkemizin yaşadığı siyasal, sosyal, kültürel ve dinî değişimler açısından önemli olduğu düşüncesi, bu projenin hayata geçmesinde belirleyici olmuştur. Bu amaçla bir şekilde dinî gelenekle bağı bulunan veya imam-hatip liseleri, ilâhiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlara katkısı olmuş bazı isimler tespit edilerek, kendileriyle görüşmeler yapılmıştır. Dönemsel bazı detayları elde etme adına, önceden bir çalışma yapılarak hocalarımıza hazırlanmış bazı sorular yönlendirilmiş olsa da, anlatımın seyri mülâkatları şekillendirmiştir. Yani teknik anlamda yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Proje ekibinin heyecanla giriştiği bu çalışmanın, onlar açısından alışılmış bir akademik faaliyet olmadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla ortaya çıkan ürün, daha öncesinde kamera ve yayın tecrübesi bulunmayan bir ekibin mütevazı çalışması olarak görülmelidir. Sürekli video veya film kültürünün her geçen gün çitayı yükselttiği bir ortamda, hocalara dair anlatıları kayda almanın, teknik anlamda “göz dolduracak” çalışma beklentisi doğurması şaşırtıcı bir durum değildir. Ancak bu projenin odağında, ekranı dolduracak veya popüler kültürü besleyecek işlerden çok, bölgeye dair arşiv bırakma amacı yer almaktadır. Yani bu proje, her şeyden önce Trabzon hafızasına katkı sunmak, yakın döneme yönelik akademik çalışmalara veri hazırlamak ve biraz da yaşadığımız coğrafyaya karşı sorumluluğu bir nebze olsun yerine getirmek niyetiyle hayata geçirilmiştir. Uygulama esnasında aşılamaz güçlüklerle karşılaşılmasa da her şeyin beklendiği veya planlandığı gibi yürütülebildiği de söylenemez.

Her çalışma gibi önünüzdeki projenin sınırlarını da çalışmanın “konusu” ve “hedefleri” belirlemiştir. Yani kısaca: Trabzon ve çevresinde dinî hayatın öne çıkan yönleri ve etkin isimlere dair tanıklıklar. Bu hususu tespit noktasında proje ekibinin gözettiği ve tercihte bulunduğu hassasiyetlerin bir eksiklik gibi algılanması doğru olmayacaktır. Mesela ho-

calarımızın da en az bizler kadar hassas olduğu tarihsel kişiler, kurumlar ve bazı kitlesel yapıları doğrudan zan altında bırakacak veya bu anlamda tartışmaya sebebiyet verecek beyanlardan kaçınılmıştır. Bu noktada olgusal durumlara yer verilmesi tercih edilmiştir. Yani yakın dönemin düşünsel tarihi, siyasal hareketleri üzerine çalışan ve belli grupların siyasetle ilişkisi üzerine akademik anlamda yoğunlaşanların bir eksiklik gibi görebileceği kapalı noktalar, projenin kuşatıcı hedefleri ve polemiklerden sakınma anlayışının bir sonucudur. Bu durum akademik tutarlılık ve tarihsel olayları mümkün olduğu kadar müdahalesiz aktarmaya çalışma anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda bizlerle görüşmeyi kabul eden hocalarımızın da yaptıkları konuşmalarda aynı hassasiyetleri paylaştığını gözlemlememiz bizleri fazlasıyla memnun etmiştir.

Proje kapsamında, “Karadenizli Hoca” üst vasfını taşıyan, Trabzonlu kırk hocayla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin bir kısmı, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde, bir kısmı İstanbul, Ankara, Bursa ve Sakarya’daki farklı mekânlarda, bir kısmı da hocaların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Bizleri evlerinde ağırlayan hocalarımıza ve aile fertlerine misafirperverliklerinden ötürü teşekkür ederiz. Yine bizlere mekân tahsis eden, kurumsal olarak destek olan ilâhiyat fakültelerine, resmî ve özel kuruluşlara şükranlarımızı sunarız. Ayrıca, bazı hocalarımız rahatsız olmalarına rağmen görüşme taleplerimize olumlu cevap vermişlerdir. Bu hocalarımıza hassaten teşekkür eder, her birine sıhhat ve afiyetler dileriz.

Online olarak erişime açılan bu görüşmeler pek çok farklı mekânda ve çeşitli şehirlerde oldukça yorucu bir koşuşturmayla kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir. Özellikle resmî işler, kurumsal işleyiş ve beklenmedik bazı olaylar projenin yapılabilmesi için belirlenen sürenin büyük bir kısmından proje ekibini mahrum etmiştir. Bu da, çekimlerin yapılması, kayıtların tek tek gözden geçirilmesi, özel konulara değinen fragmanların belirlenmesi, konuşmaların dökümü, basımı gibi çalışmaları az bir zamanda ve yoğun bir tempo içerisinde yapmayı gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu proje, sorumluluk olarak proje ekibini bekleyen akademik faaliyetlerin aksamadan yürütülmesiyle birlikte kısa sürecek bir sürede hazırlanmak durumunda kalmıştır. Özellikle dökümlerin kısa sürede okunmasının gerekli oluşunun yanı sıra bunların tashihi ve gerekli bazı müdahalelerin yapılmasının ayrı bir akademik yük olduğu vurgulanmalıdır. Bu anlamda bazı konuşmalara müdahalenin bizi son derece zorladığı belirtilmelidir. Bu zorluklara rağmen bazen yazı dili bazen konuşma dili bazen de ikisi arası bir vasatın öne çıktığı bir kitap teşekkür edebilmiştir. Metinler okunurken zorunlu olarak bazı cümlelere editöryal dokunuşların yapıldığı, ihtiyaç durumunda anlamı bozmayan takdim ve tehirlerle başvurulduğu, tekrarların ve konuşma dilinin bir sonucu olan bazı belirsizliklerin çıkarıldığı göz önünde tutulması beklentimizdir.

Görüşmelerde hocalara; kendi aile fertleri, aile çevresinin ilme ilgisi, çocukluk dönemleri, tahsilleri, hocaları ve yürüttükleri faaliyetlere dair sorular yöneltilmiştir. Onlar da zihinlerinde yer tuttuğu kadar ve bazen de bizim ısrarlı sorularımıza tahammül ederek

hatıralarındakileri aktarmışlardır. Aslında her birinin anlatımından; son bir asrın Trabzon'u, dinî ilimler sahasında önemli isimler ve yeni kurumsal dinî müesseselerin hangi vasatta kurulduğu ve yol aldığına dair bir tablo ortaya çıkmıştır. Bir hocayı ya da tarihsel bir olayı anlatırken her biri kendi veçhesinden baktığı ve bir detaya yoğunlaştığı için bütünün parçaları birleşmiş oldu. Meraklıları adına, yeni açılan imam-hatip liseleri-ilâhiyat fakülteleriyle medreselerin farkları veya benzeştiği hususlara dair ipuçları belirginleşmiş oldu. İlim adamı yetiştiren evler, ilmiye sınıfına mensup aileler, bazı köylerin "karizmatik" kişiler sayesinde bir merkez hâline gelişi, Trabzon'un 1950 sonrası yeni çehresi ve daha gencecik olan imam-hatip liselerinin inşasının hangi şartlarda gerçekleştiği gibi pek çok detay hocalarımızın konuşmalarının satır aralarında ilgililerini beklemektedir. Kısacası bu çalışma, kırk hocanın anlatımından oluşan mütevazı bir arşiv çalışmasıdır. Ayrıca mülâkatların tümünün kayda alınması ve bunların yayımlanması, ilerleyen yıllarda anlatıları daha da anlamlı hâle getirecek, Karadeniz ve Trabzon hafızasının canlı kalmasını sağlayacaktır.

Projenin ifade ettiği anlam, konusu, çıktıkları ve hedeflerinin anlatıldığı bir bölüm ve mülâkatların dökümünden oluşan bu kitap, projeyi kalıcı hâle getirecek unsurlardan birisidir. Özellikle değerlendirmelerin yer aldığı giriş bölümünde, bazı tespitler ve bağlantılarla mülâkatlar için hazırlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Projenin akademik değerlendirme kısmı olarak da görülebilecek olan bu bölümün, akademik metinlerin yoruculuğu yerine, daha ziyade akıcı olması hedeflenmiştir. Bunda da projenin hedef kitlesi yönlendirici olmuştur. Zira bu projeye ilgili çıktılar, sadece akademik çalışma yapanları değil, yakın döneme ve Trabzon'a ilgi duyan herkesi ilgilendirmektedir. Bu bölümde, hem mülâkatlarla uyumlu olsun, hem de okurlar için mülâkatları anlamlı hâle getirsin diye genel tabloyu göstermek amacıyla temel olabilecek bazı örneklere ve isimlere yer verilmiştir.

Çalışmamız pek çok kişi ve kurumun desteğiyle gün yüzüne çıkmıştır. Öncelikle projeyi kurumsal anlamda sahiplenen Trabzon Üniversitesi İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi ve destekleyen Trabzon Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkür ederiz. Kurumlar adına da özellikle Trabzon Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Emin Âşıkutlu ve Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Zorluoğlu, ayrıca en az onlar kadar kurumlar adına çalışmaları takip eden İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Süleyman Gür ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı Erdem Zekeriya İskenderoğlu beylere müteşekkirimiz. Projeyi yoğun akademik çalışmaları ve çeşitli sorumluluklarına rağmen sahiplenip yürütücülüğünü yapan Doç. Dr. Selim Demirci ve araştırmacı olarak sahada çalışan Doç. Dr. Eyüp Öztürk, Doç. Dr. Şenol Saylan, Doç. Dr. Fatih Topaloğlu, Doç. Dr. Süleyman Gür ve Öğr. Gör. Ahmet Cevdet Karaca beyefendilerin emekleri önünüzdeki çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma fakültemizden ve ihtisas kursumuzdan mezun öğrencilerimizin de yer aldığı proje olması hasebiyle de bizim için ayrı bir anlam taşımaktadır. Bundan dolayı projeye katkı sunan lisansüstü

bursiyer öğrencilerimiz Fatma Rabia Nur Düzenli, Serpil Arslan ve Cansel Akgül'e müteşekkirimiz. Projemizin teknik sorumluluğunu üstlenen yönetmenimiz Murat Davulcu ve asistanı İdris Akyüz beylere de özverili çalışmalarını için teşekkür ediyoruz. Metinlerin dökümünde bazı bölümlere göz atarak bizlerle fikirlerini paylaşan sayın Mustafa Çil, Murat Ustakurt, Abdulkerim Malkoç, Mahmut Ayyıldız, Murat Arif Güney, Nur Kübra Demirci, Ayşegül Balık, Sema Berber, Merve Vildan Ata ve Semih Aras'a da teşekkür borçluyuz.

Hassaten bizlerle görüşmeyi kabul eden, evlerinde, köylerinde, çalıştıkları kurumlarda bizleri ağırlayan hocalarımıza şükranlarımızı sunuyoruz. Son olarak "Trabzon'u hocalarla anılan bir şehir" hâline getiren tüm büyüklerimizi de hayırla yâd etmek istiyoruz. Zira arkalarında; şahsiyetli duruşlarıyla, dinmek bilmeyen gayretleriyle, bereketi günümüze kadar ulaşan talebeleriyle ve eserleriyle kendilerinden bahsedilecek temiz bir hayat bıraktılar. Ahirete irtihal etmiş olanlara rahmet, hayatta olanlara da sıhhat ve afiyet diliyoruz.

Trabzon 2023

Doç. Dr. Süleyman GÜR

İslâmi İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Proje Yürütücüsü

Salih Sabri Yavuz

17.01.1962 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Akdoğan köyünde doğdu. 1970 yılında Çaykara Merkez İlkokulu'ndan, 1973 yılında Çaykara Merkez Ortaokulu'ndan, 1980'de Samsun İmam-Hatip Lisesi'nden, 1984 yılında da Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1986'da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını, 1995 yılında da doktorasını tamamladı. 1981-1983 yılları arasında Samsun Teknepinar Camii'nde imam-hatiplik, 1985'te Denizli-Süller'de ve 1987-89 yılları arasında Şanlıurfa'da öğretmenlik yaptı. 1989-94 yılları arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Daha sonra 1994 yılında KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi'ne Kelam Anabilim Dalı araştırma görevlisi olarak atandı. Halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde profesör olarak görevine devam etmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Görüşme Şenol Saylan tarafından hocamızın Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki çalışma odasında yapılmıştır.

Trabzon Üniversitesi İslâmi İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi'nce hazırlanan ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenen *Karadeniz'de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat* adlı projemizin bugünkü konuğu Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Salih Sabri Yavuz hocamız. Öncelikle bizlerle görüşmeyi kabul eden ve projemize destek sağlayan hocamıza teşekkür ediyorum. Vakit geçirmeden ilk sorumuzu hocamıza yöneltmek istiyorum.

Hocam kısaca kendinizi bize tanıtır mısınız?

1994 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı olarak Rize'de açılan ilâhiyat fakültesine atandım. O yıldan beri işte yaklaşık 29 sene filan oldu, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyorum.

Hocam ilk eğitiminize dönersek, ilk eğitimimizi nereden aldınız? Köyünüzde sıbyan mektebi türü bir dinî eğitim kurumu var mıydı? Daha çok dinî eğitim, dinî hayat konumuz olduğu için oralara temas edersek mutlu oluruz. Burada eğitim veren hocalarımız kimlerdi? Hocalarımız, onların hocası diyebileceğimiz şahsiyetler, onların eğitim tarzı, okuttukları kitaplar ve buradaki öğrencilerle ilgili zihninizde, hatıralarınızda kalan anekdotlardan faydalanmak isteriz hocam.

İlkokula gitmeden önce ilk eğitimimi, yani çocuk denilecek çağda eğitimimizi köy camisinden aldık. Camide zaman zaman değişen hocalar vardı ama benim babam da müderris ve hoca olduğu için ilk dinî bilgileri daha çok babamızdan aldık. Her gün sabah namazına kalktıktan sonra mutlaka bir okuma faaliyetine başlardık, Kur'ân-ı Kerîm okurduk. Hatta öyle ki, ilkokula giderken sabah kahvaltı yapmadan önce mutlaka Kur'ân-ı Kerîm okurduk. Arapça okuyorsak Arapça eğitimi de alırdık. Orada eski usulde *Emsile, Binâ* okur, ondan sonra ilkokula giderdik. Yani hem ilkokulu hem de dinî eğitimi birlikte aldık. Tabii o dönemdeki eğitim sistemi bütün Türkiye'de, Osmanlı'nın son dönemlerinden kalan eğitim ve tedrisat düzeni. O dönemde de aynıydı, pek farklılık yoktu. Bu itibarla yani bende veya zihnimde farklılık ortaya çıkararak, çağrıştıran değişik bir şey görmedim.

Ama benim tabii babamdan eğitim almış olmam dolayısıyla aile içerisinde eğitimle ilgili hatıralarımız vardı. Bu da genellikle dinî eğitimle resmî eğitimi birlikte sürdürmekten kaynaklanıyordu. Ne bu tarafı ne öteki tarafı ihmal ediyorduk, ikisini de birlikte devam ettiriyorduk. Hatta o kadar ki, hatırladığım bir şey var; mesela ben küçük yaşta merhum babam Hacı Hasan Rami Yavuz'la birlikte Çifâruxsa/Uğurlu köyüne Mehmet Rüştü Âşıkutlu Hoca'yı ziyarete gittim. Birlikte orada otururken Âşıkutlu Hoca bana bir sayfa Kur'ân-ı Kerîm okutmuş mesela. Dolayısıyla kendimi aynı zamanda Âşıkutlu Hoca'nın da öğrencisi sayıyorum. Hatta merhum babama "bunu benim yanımda bırak, ben ona hafızlık yaptırayım" diye söylediğinde babam "diğer çocukları imam-hatibe gönderdim, onlar orada okudu, şimdi bunu oradan geri bırakırsam sonra bana küser" mealinde bir şeyler söylemişti. Yani eğitimimiz sadece bir evlat olarak değil, aynı zamanda öğrenci hoca ilişkisi çerçevesinde de şekillenmiştir. Yani ilk eğitimimizi babamızdan aldık, çok da böyle köy mekteplerine gitmedik. Bazen yaylaya çıkıyoruz, biliyorsunuz Karadeniz'de yaylalar çok önemli, yaylalarda daha çok bütün köylerin ortak olduğu bir cami vardır, oraya gidilirdi. Topluca eğitim alınırdı oralarda, dinî bilgilerimizi elde etme noktasında onların da pek çok katkısı oldu.

Babanız Rami Yavuz'un müderris olduğundan bahsettiniz. Onun bölgede etkin bir şahsiyet olduğunu biliyoruz. Onun dışında aile büyükleriniz içinde sizin veya bölgenin dinî eğitimine katkıda bulunan şahıslar var mıydı? Mesela annenizin dinî eğitiminize bir katkısı oldu mu?

Şimdi tabii benim dinî eğitimimde başta merhum babam Hasan Rami Yavuz hocamızın büyük etkisi olmuştur. Tabii annemiz dinî eğitimle pek ilgilenmedi. Ben bunu şuna bağlıyorum, yani daha çok eğitimden ziyade terbiye yönümüzle ilgilenmiştir. Bizim iâşe ibate gibi ihtiyaçlarımızı karşılamaya ve yardımcı bir öğretmen olarak bizi babamızdan eğitim alacak hâle getirmeye çalışmıştır. Yani şunu da zikredeyim; anne tarafımdan dedem, o da müderris kendisi. Osmanlı döneminde öğretmenlik yapıyordu, hatta babamın da hocası sayılır, ondan da eğitim almıştı. Biz de onun kucağında, onların aile ortamında büyüdüğümüz için sohbetleri bile bizim için bir eğitim vesilesi olmuştur. Yani böyle ilmin ve irfanın ortaya çıkmış olduğu bir çevrede yaşamış, bizatihi o ortamı teneffüs etmiş olmanın bize ilave bir eğitim verdiğini düşünüyorum.

Hocam kayıtlara geçmesi açısından dedenizin adını zikrederseniz güzel olur.

Dursun Poyraz dedemin adı, Osmanlı dönemi müderrislerinden, hatta eğitimini İstanbul'da Fatih medreselerinde almıştı. Onun da saygın bir kişiliği vardı, bölgede Hacı Dursun Efendi namıyla meşhurdu. Onlardan gerek sohbetler vasıtasıyla şifahî gerekse yazılı olarak istifade ettik. Hatta öyle ki ben şunu da ifade etmek istiyorum, biz mesela sadece Arapça eğitimi almadık, bir taraftan ilkokula gittik. Ama bir taraftan da Osmanlıca eğitimi aldık. Osmanlıca okuyup yazmak bizim için temel bir ilkeydi. O zamanlar tabii mektupla iletişim söz konusu oluyordu, biz babamıza Osmanlıca mektup yazardık. Latince mektup yazmayı kabul etmezdi babamız, o da bize Osmanlıca yazardı, mektuplarını hatıra olarak hâlâ saklıyoruz. Hatta şöyle bir hatıram da var. İlahiyat fakültesinde okurken hoca işte "bu metni Osmanlıca kim tahtaya yazacak" dediğinde ben elimi kaldırdığım zaman "sen hariç" derdi, yani sen biliyorsun yazma anlamında. Dolayısıyla eğitimimize çok büyük bir katkısı oldu. Bunu öğrencilerime de zaman zaman söylüyorum bazen. İşte dinî kültür ve eğitim söz konusu olduğu zaman onlara derdim ki: Evladım biz evliya içerisinde dünyaya geldik, dolayısıyla bu eğitimin ne demek olduğunu nasıl bir hava ve teneffüs söz konusu olduğunu oradan çok iyi biliyoruz.

Hocam özellikle bayanların eğitimiyle ilgili sizin döneminizde özel müesseseler var mıydı? Yoksa aile içinde temel eğitimleri almayla yetiniliyor muydu?

Dinî eğitim açısından sadece ilk dinî bilgilerini aile içerisinde veya işte köyümüzde olan diğer cami hocalarından bu eğitimi alabiliyorlardı. Ancak müstakil olarak yani erkeklerin okuyup icâzet alması gibi bir icâzet söz konusu değildi. Ama öyle olan bazılarını da hatırlıyorum. Mesela şu anda Dernekpazarı'na bağlı bir köyde, Holo köyünde Abdullah Keleş hoca vardı, babamın öğrencisiydi. İlk öğrencilerinden bir tanesiydi, onun kendi kızlarını okutup kendilerine icâzet verdiğini biliyorum. Ama bizim çevrede bayanların böyle ileri seviyede bir dinî eğitim alması gibi bir gelenek, öyle bir anlayış çok fazla söz konusu değildi. İlkokula, ortaokula filan gidenler tabii mevcuttu. Resmî eğitim alanlar da söz konusuydu. Ama dinî eğitim konusunda genellikle ilk dinî bilgilerle yani ilmihâl bilgileriyle yetinildiğini biliyorum.

Siz de ilmiye sınıfına mensup bir ailede doğdunuz, böyle bir ortamda büyüdünüz. Çevrenizde, çevre köylerde, bulunduğunuz Çaykara muhitinde, Dernekpazarı

muhitinde bu tarz başka ulema aileleriyle ilgili bilgi sahibi misiniz? Babanız münasebetiyle gelip giden, tanıştığınız, kendilerinden hatıra anlatabileceğiniz yöre âlimleriyle ilgili de bizlere katkı sunarsanız seviniriz hocam.

Az önce hatıramı naklettiğim Çifârüksalı Âşikkutlu Hocaefendi onu bizatihi tanıdım. Bizim orada işte Hacı Ferşad Efendi var, Cansız Hoca var, Uzungöl'de Şerahlı Bekir Efendi var, onu bizzat tanıdım. Ama Cansız Hoca'yı tanımadım. Mesela Mapsinolu Ahmet Efendi var, onu tanımadık ama babamın sohbetlerinden ve ondan yapmış olduğu aktarımlardan onu biliyoruz. Ama şunu söyleyeyim, ben babamın döneminde çok yaşlı değildim. Babam vefat ettiği zaman 20 yaşındaydım. Dolayısıyla o bölgede en etkin ve herkesin saygı duyduğu hoca olarak, ne bileyim ilmine, bilgisine güven duyulan insan babamdı. Başkaları da vardı ama bir otorite olduğu için diğerleri onun gölgesinde kalıyordu. Âşikkutlu Hoca'yı tanıyorum, Cansız Hoca sağdı biliyorum ama görüşme imkânım olmadı. Yine Uzungöl'den Bekir Efendi'yi biliyorum. Yine Trabzon'da Beşikçi Abdurrahman Efendi'yi biliyorum ama bizatihi yüz yüze görüşmedim. Yani sağ oldukları dönemi biliyorum ama yetişemedim kendilerine. Pek çok yerde irili ufaklı çok sayıda tedrisat faaliyetine devam eden hocaların mevcudiyetini biliyorum yani.

Babanızın ders metotları, okuttuğu kitaplar ve müfredatıyla ilgili, onun eğitim öğretim yöntemleriyle ilgili bizlere aktarabileceğimiz bilgiler var mıdır?

Babam Osmanlı döneminde medreselerde okutulan klasik eserlerden tedrisata devam ederdi. Tabii önce Kur'an-ı Kerim eğitimiyle başlardı, Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyup öğrenmek gerekirdi. Ondan sonra klasik sistemde *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*, *Avâmîl*, *İzhâr Kâfiye*. Bunlardan sonra İslâmi ilimler hadis, tefsir, fıkıh, ferâiz, hatta *Kaside-i bürde*. Bütün bunlar sistematik bir şekilde okutulurdu.

Eğitim sistemiyle ilgili şöyle bir şeyi vurgulamak istiyorum; kendisine gelen yaşça büyük olan öğrencileri özellikle yaşça küçük olan ve ondan daha önce eğitime başlamış olanlara öğrenci olarak verirdi. Bu şunu gösteriyordu, sonra hikmetini ve sebebini anladık. Acaba gerçekten yaşça büyük olduğu hâlde o küçük talebeden bilgi öğrenme iştiağı ve arzusu var mı? Yani gerçekten okumak istiyor mu? Onu öğrenirdi. Bir müddet onda okuduktan sonra kendisi alır talebeyi, böylece okuturdu. Yani onun hevesini anlamak için. Bir de şöyle tabii; yani babamın evinin altında bir medrese var, iki odalı. Yaz kış eğitimine devam ederdi ve hiçbir zaman öğrencileri "biz geldik derse niye gelmedin" filan diye hocalarını asla çağırılmazlardı. Babam merhum ne zaman oraya inerse o zaman derse başlardı. Hocanın kapısına çıkmazlardı. Bir üst katta hocanın kapısını çalıp da anahtar istemezlerdi, bunu edebe aykırı görürlerdi. Babamın müsaade etmemesinden dolayı değil, yani bir usul ve yöntem olarak onu benimsemişlerdi.

Ayrıca babam öğrencilere karşı çok şefkatliydi, hiçbir öğrencisine hiçbir zaman onu üzecek bir söz söylememiştir. Hiçbir öğrencisine kızmazdı. İlkokulda, ortaokulda okuyamayan sonradan babama gelip okuyan ve uzun süre okuyan kimselerden hiç bıkkınlık göstermemiş, her geleni de okutmaya çalışmıştır. Ancak şöyle bir prensibi de vardı; çok hürmet ettiği ve saygı duyduğu bir hocanın köyünden bir öğrenci kendisinden okumak isterse onu okutmazdı. Bunun sebebi de şuydu: O hocaya duymuş olduğu saygısından dolayı o öğrencinin o hocanın kendi köyünde okumasını bir görev, bir vazife, bir sorumluluk olarak düşünürdü. Mesela işte Çaykara'nın Holaysa/Yeşilalan köyünden birisi kendisinde okumak istediğinde, o "hayır sizin köyünüzde bir hoca bulunuyor, ben Hacı Ferşad Efendi'nin köyünden birisini okutmayı uygun bulmuyorum" şeklinde cevap verirdi. O hocaya hürmeten bunu yapardı, böyle bir eğitim sistemi vardı. Tabii öğrencileri içerisinde çok zeki olanlar

vardı. Mesela Ali Fikri Yavuz ilk öğrencilerinden bir tanesidir. Kendisi Çaykara'da zabıta memuru iken, her sabah erkenden gelir okur ve giderdi. Şimdi biz bugünkü eğitim sistemimizi düşündüğümüz zaman, yani öğretmen ve öğrenci münasebetini düşündüğümüz zaman, tabii burası resmi kurumlar ama sabah erkenden kalkmak, ona ders vermek, sonra gelecek başka talebelere akşama kadar ders vermek zor iş. Sadece cuma günleri hariç her gün tedrisat devam ederdi. Bunlara, bunun yorgunluğuna tahammül etmek çok kolay bir şey değildi ve bunlar herhangi bir dünyevi karşılıkla yapılmış şeyler değildi. Yani gelenler sırf Allah rızası için okutulurdu, bunun da onun eğitiminde verimin artmasına vesile olduğunu düşünüyorum.

Babanızın medresesinden bahsettiniz, evin altında olduğundan. Buraya öğrenciler genellikle hangi bölgelerden geliyordu? Yani buradaki civar köylerden mi, yoksa başka illerden, daha uzak bölgelerden gelen öğrenciler var mıydı? Bu öğrencilerin iâşe ibateleri nasıl karşılanıyordu? Bunlarla ilgili de bilgi verebilir misiniz?

Evet, bu öğrencilerin büyük çoğunluğu Trabzon ve ilçelerinden, daha sonra işte Giresun'dan, Giresun'un ilçelerindendi. Ama Türkiye'nin her tarafından öğrencisi vardı. Mesela Denizli'den öğrencisi vardı. Denizli'ye öğretmen olarak gittiğimde babamın öğrencileriyle karşılaştım orada, icâzet almış öğrencileri. Çanakkale'den öğrencisi vardı, Düzce'den öğrencisi vardı, Muş'tan özellikle gelmiş iki tane öğrencisini biliyorum. Kars'tan, Ordu'dan çok sayıda öğrencisi vardı, yani hemen hemen Türkiye'nin bütün coğrafyasına hitap edecek tarzda öğrencileri vardı. Ama genellikle dediğim gibi Trabzon ve Of, Sürmene, Araklı, Yomra, bir de Giresun'dan çok fazla öğrencisi vardı. Tabii bu öğrenciler genellikle köyde boş olan kullanılmayan evlerde kalırlar, kendi yemeklerini kendileri pişirirlerdi. Bir de bizim mahallenin yukarısında Büyük Cami Mahallesi var, o caminin böyle hücre şeklinde, yani oda oda şeklinde medresesi vardı, orada kalırlardı. Oranın imamı olan Hocaefendi de onlarla ilgilenirdi, o da babamın öğrencisiydi. Onlara yemek verilmezdi, aileleri karşılardı veya işte köylüler kendilerine yemek getirirdi. Ekmek filan pişirip getirirlerdi. Böylece hayatlarına devam ederlerdi, başka bir destekleri yoktu.

Sayı olarak hatırlıyor musunuz hocam, yani ortalama kaç civarında öğrenci olurdu söz konusu medresede?

İlk dönemlerde çok vardı. 70-80 kişi olurdu. Bunlar kademeli okurdu, saat sekizde gelenler ona kadar, onda gelenler on ikiye kadar, öğleden sonra gelenler böyle bölüm bölüm gidip gelirlerdi. Daha sonraları tabii sayı düştü gittikçe, yirmiye kadar düştü. Babam vefat ettiği zaman on civarında öğrencisi vardı. Vefat ettiği dönemde bile tedris devam ediyordu, yani eğitim anında vefat etti. O öğrenciler bilahare en büyük ağabeyim Yunus Vehbi Yavuz Hoca tarafından tekrar okutulup kendilerine icâzet verildi.

Hocam bu öğrencilerden görev yapmış ve bölgenin dinî hayatına daha sonradan tesir etmiş olan hocaefendilerden hatırladığınız isimler varsa, kayıtlara geçmesi açısından onların da isimlerini zikrederseniz iyi olur.

Şimdi mesela işte Dernekpazarı'ndan Bekir Hoca var, ondan sonra Abdullah Keleş Hoca var, Araklı'dan Süleyman Ramazanoğlu Hoca var, onun abisi İsmail Ramazanoğlu Hoca var. Şu anda mesela işte Yomra'da babamın talebesinin talebeleri var. Genellikle Araklı'dan işte Ahmet Hoca var, Dağbaşı köyünden meşhur hoca, o da yıllarca tedrise devam etti. Tabii Ali Fikri Yavuz Hoca var, o da

eğitim-öğretime devam etti, müftölük, vaizlik yaptı. Kasım Akçay Hoca var, o da işte Üsküdar müftölüğü yaptı, Bafra'da müftölük yaptı, hocalar okuttu, öğrenciler yetiştirdi. Hepsine Allah rahmet eylesin, sağ olanlarına da uzun ömürler diliyorum. Yani irili ufaklı pek çok hocayı hatırlıyorum ama yani bir çırpıda say dersen onları da sayamam. Ama bölgemizin dinî hayatına, sosyal ve kültürel hayatına etki eden önemli şahsiyetler yetişmiştir, hâlâ da bunlar devam etmektedir.

Hocam babanızın hocalarından hatırladığınız ve babanızın onlardan hatırat olarak aktardığı bilgiler varsa, onları da dinlemek isteriz.

Babamın hocalarını tabii ben tanımıyorum, bilmiyorum. Yani yüz yüze tanışma imkânımız olmadı, çünkü vefat etmişlerdi. Babamın hocası Tayyib Zühdü Efendi bizim yukarıdaki mahalleden, Osmanlı müderrislerinden. Babam ondan ders okudu. Bir de Çögenderli Salih Efendi derler, aslında Çaykaralı'dır, Allah rahmet eylesin, babam ondan da ilk bilgilerini öğrenmiş, ondan okumuştur. Ben kendisini yakinen tanırım. Hacı Salih Bilgin Efendi, hatta onun oğlu var mesela babamın ilk talebesidir, Fakirullah Bilgin. O da geçtiğimiz yıllarda vefat etti. İstanbul vaizlerinden, o da meşhur hocalardan bir tanesidir. Başka, dedem Hacı Dursun Efendi, Hacı Dursun Parlak veya şimdiki soyadıyla Poyraz. O da babamın hocalarından bir tanesidir.

Babam hafızlık yaptı, yirmi beş yaşından sonra, kendi başına hafızlık yaptı. Altı ayda tamamladı hafızlığını ama yakın bir köyde hafız olan bir hocaefendiye hafızlığını dinlettirdi. Böylece hafızlığını tamamladı. Salih Efendi'yi tanıyorum, ziyaret ettim. Babamın hocası olmasına rağmen babamdan sonra vefat etti kendisi. Bizi imtihan ederdi, bizim eve gelir, bize; "Kur'ân-ı Kerim'in en uzun ayeti hangisi?" filan diye sorardı. Başka sorular da sorardı, bizi teşvik etmek amacıyla. Bir de çok buzlu su içerdi Salih Efendi, bir defa İstanbul Küçükköy'de kendisini ziyaret ettiğimde "acaba cennette de buzlu su olacak mı?" diye sormuştum.

Åşıkutlu Hocaefendi'yle ilgili daha önce bahsettiğim o hatıram var. Ondan Kur'ân-ı Kerim okumuş olmak benim üzerimde manevi bir etki bırakmıştır. Başka, babamın hocasının hocası var Osman Efendi, babam onu tanıyordu. Ondan bize bazı şeyler anlatırdı eğitim sistemiyle ilgili, zorluklarıyla ilgili. Mesela babam Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden bir dönemde eğitim hayatına başladı. O dönemde Cumhuriyet'in ilk yıllarında biliyorsunuz medreselerde okumak biraz sıkıntılıydı. Dolayısıyla hocası kendilerine geceleyin derse gelmelerini söylerdi, geceleyin derse giderlerdi. Hatta yolda karşılaştıkları zaman "Nereye gidiyorsunuz?" dedikleri zaman, işte "Bizim işle ilgili bazı eksiklerimiz var, onları yukarı köyden temin etmeye gidiyoruz" gibi birtakım sebepler öne sürerlerdi. Yani böyle çok zorluklarla okuduklarını biliyorum. Hatta o dönemler I. Dünya Savaşı yılları, Cumhuriyet sonradan kurulmuş, eksiklikler, sıkıntılar var. Babamın zaten annesi çocukken vefat etmiş, babası Sarıkamış'ta şehit olmuş, bir daha geri dönmemiş, sıkıntılı yıllar geçirmiş. Ama tabii erbâb-ı kemâl sıkıntıda ortaya çıkar. Rahatlıkta insan biraz daha rehavete kapılır, bu itibarla o sıkıntıların, yetişmesine etki ettiğini de düşünüyorum.

Hocam bahsettiğiniz dönemlerde dinî eğitimle ilgili benzer sıkıntılar pek çok bölgede yaşanmakla beraber nispeten sanki babanızın eğitim verdiği dönemde eğitimi kolaylaştıran faktörler de var gibi. Çünkü Hasan Rami Hoca'nın pek çok öğrenci yetiştirdiğini, icâzet programları düzenlediğini biliyoruz. Bu ortamı, bu imkânları kendisine sağlayan ne gibi etkenler vardı? Yani yönetimle ilişkileri iyi olduğu için mi bu tarz bir imkân bulabildi? Başka sebepler de varsa onları da dinlemek isteriz hocam.

Babam resmî bir memurdu, yani vaizlik yapıyordu. İlk görev yeri Akçaabat, ondan sonra Of vaizliği yaptı. Of'ta Hastikoz/Kışlacık köyü var, orada imamlık yaptı sekiz sene. Bilahare işte Çaykara vaizi oldu, eğitim vermeyi köyde devam ettirdi. Dolayısıyla resmî bir görevinin yanında bunu ilave bir görev olarak yapıyor olması ona bir kolaylık sağlamıştır. Ama bunun yanında özellikle dayısının oğlu olan Çaykara'nın ilk belediye başkanı Hasan Erol nüfuzlu bir kimseydi. Çaykara'da herkes tarafından saygı duyulur, bütün hükûmet erkânı kendisine saygı gösterirdi. Babamın icâzetlerini kendi evinin önünde yaptırırdı ki, buraya herhangi bir kimse müdahale etmesin. Dolayısıyla onun çok büyük bir etkisi olmuştur. Yani hiç kimse babamın icâzetlerine karışmazdı. Hasan Erol zaten babamın da arkadaşıydı aynı zamanda. Onun etkisi büyük olmuştur, kendisinden Allah razı olsun, Allah rahmet eylesin. Ama babam da tarz olarak suhûleti seven, başkalarına fazla karışmayan, sıkıntı çıkarmayan bir özelliğe sahipti. Bunun da etkisinin olduğunu düşünüyorum.

İcâzet törenlerinden bahsettiniz. Sizin de icâzetinizin olduğunu biliyoruz. Hem kendi icâzet töreniniz hem de babanızın diğer icâzet törenleriyle ilgili, nasıl olduğuna dair bilgi verebilirseniz ve bugünkü icâzet törenleriyle de küçük bir mukayese yaparsanız seviniriz hocam.

Ben kendisinden bir icâzet töreniyle bir icâzet almadım, ben parça parça kendisinden okudum. Yani ilkokul ve ortaokuldayken kendisinden okudum. Sonra ilâhiyat fakültesine gittiğimiz zaman her yaz boyunca kendisinden tedris faaliyetine devam ettik. Vefat etmeden bir ay önce kendisini ziyarete gitmiştim. O zaman Samsun'da imam-hatiplik görevi yapıyordum ve öğrenciydim. Bana icâzetimi gösterdi, "Senin icâzetini yazdım, şuraya koyuyorum, sen oradan alırsın" dedi. Benim kendisinden icâzetim böyleydi. Ama icâzet merasimlerini çok iyi hatırlıyorum. Çocukluğumdan itibaren her sene devre devre icâzet verilirdi. Bu icâzet merasimleri bir şölen şeklinde geçerdi. Yani şöyle başlardı; önce medresede talebeler cübbe ve sarıklarını giyerler, ondan sonra yukarı köydeki kendi hocasının kabrini ziyarete giderlerdi. Ondan sonra icâzet yapılacak yere giderken eğer civar köylerde vefat etmiş hocalar varsa onların ruhlarına da böyle Fatıha okunurdu. Mesela icâzet Çaykara'da yapılacaksa Çaykara'ya giderken bir virajdan dönülüyorsa, karşında mesela Baltacılı köyü rastgeldi ise hemen orada durulur, Hacı Feriâd Efendi'nin ruhuna ithafen Kur'ân-ı Kerîm okunur ve ondan sonra Çaykara'ya inilirdi. Orada bütün bölgeden hocalar, halk çok katılım sağlardı. Vaizler konuşurdu, vaazlar yapılırdı. İcâzet alan kimseler beşer dakikalık birer konuşma yapardı. Ondan sonra yemek yenirdi veya pasta ikramı yapılırdı. Böylece icâzet merasimleri icra edilirdi, bir mezuniyet töreni şeklinde icra edilirdi. Çok görkemli olurdu, başka yerlerden, civar illerden gelinirdi. Bunu şuna bağlıyorum: Belki o dönemde tam merkezî bir yerdeydi, herkes tarafından biliniyordu, ondan dolayı biraz daha görkemli oluyordu. Şimdi pek çok böyle icâzet töreni düzenleyen yer olduğu için katılım düşüyor, bir şey çok fazla olursa katılım oranı düşüyor. Bu açıdan bir farklılık söz konusu olabilir.

Halkın teveccühü nasıldı hocam, kalabalık oluyor muydu?

Çok kalabalık olurdu, bir panayır, festival şeklinde geçerdi. Yani insanlar köylerden gelirdi, başka yerlerden, şehirlerden gelirdi. Hem oranın manevi ikliminden istifade etmek hem de o şölene katılmak, öğrencileri teşvik etmek, onları onore etmek şeklinde cereyan ederdi bu icâzet merasimleri. Çok önemli yeri vardı yani. Köyümüzde Çaykara'da icâzet merasimi zamanları beklenen zamanlardı, arzu edilen zamanlardı. Aynı zamanda hocaların da, dinî eğitim veren şahısların da bir araya gelip etkileşim içine girdikleri, iletişim kurdukları, belki münazara yaptıkları bir ortam gibi de düşünülebilir. Çeşitli hocalar gelirdi, başka yerlerden hocalar gelirdi, onların ellerinden icâzet-

ler verilirdi, o hocalar öğrencileri onore ederlerdi. Belki ilmî birtakım meseleler kendi aralarında konuşulurdu. Başka yerlerden gelen hocaların, üstatların, müderrislerin yöre halkı tarafından da tanınmasına vesile olan bir organize durum söz konusuydu. Benim yetişemediğim ve fotoğraflardan gördüğüm icâzet merasimleri var. Mesela Çalekli Dursun Efendi, Mapsinolu Ahmet Efendi'nin katılmış olduğu icâzet törenleri var. Demek ki onlar o köylerden kalkıp buraya kadar geliyorlardı. Yine Kondulu Ali Efendi var, Yusuf Şevki Hocaefendi'nin oğlu, müderris, onu tanıyorum. Suluo-va'da ikamet ederdi ama babamın o dönem ilişkide bulunduğu âlimlerden bir tanesiydi.

Bu hocaların ilmî anlayışları arasında farklılıklar var mıydı? Meşrep farklılıkları, tasavvufi bakış açısı, ehli hadis-ehli rey, bidatlara yaklaşım, siyasi ilişkileri vb. açısından?

Siyasi açıdan farklılıklar arz edenler olduğu gibi meşrep açısından da farklılık arz ederlerdi. Mesela babamın ilişkili olduğu hocaların geneli tasavvufia iştilal eden, böyle bir meşrebe sahip insanlar olduğunu biliyorum.

Hangi tasavvufi meşrep daha çok yaygındı?

Genellikle Nakşibendî tarikatı söz konusuydu, zaten babam önce Hacı Ferhad Efendi'ye intisap etmişti. Onun vefatından sonra Mehmet Zahit Kotku Efendi'ye intisap etti. Onun halvetine iki defa katıldı. Daha sonra Mehmet Kotku Hocaefendi de son dönemlerinde kendisinin sağlığı uygun olmadığı için halvete girmek isteyenleri babama yönlendirmiştir. Babamın halvete soktuğu kimseleri de biliyorum. O dönemde daha çok Nakşilik söz konusuydu, daha yaygındı. Ama tarikat mensubu olmayan, yani nasıl söyleyelim; Osmanlı'da var ya bir Fahreddin er-Razî ekolü bir de Birgivi ekolü. Bizimkiler daha çok Fahreddin Razî ekolüne mensuptu diyorum, ben kendim öyle tasnif ediyorum. Birgivi ekolüne de mensup olanlar vardı. İşte birisi *Nûru'l-izâh* okuturken ötekisi *Halebî sağîr* okuturdu mesela. *Nûru'l-izâh* okutanlar genellikle Birgivi ekolüne mensup olanlardı. Öyle bir meşrep farklılığı vardı ama bir mücadele, ayrılığa, küskünlüğe sebep olacak hiçbir şey söz konusu değildi, herkes birbirine saygı duyardı. Hatta o kadar ki, babam saygı duyduğu hocaların çocuklarına da, hayvanlarına da saygı duyardı, köpeklerine kedilerine de saygı duyardı. Yani ilme ve irfana vermiş olduğu bu kıymet dolayısıyla bir kimseden bir şey öğrenmiş ise mutlaka o kimseye ve o kimsenin aile efradına da saygı duyardı, böyle bir inceliği vardı.

Evet, hocam biraz daha ilerleyelim arzu ederseniz, imam-hatip ve ilâhiyat fakültesi dönemlerine geçerseniz, bu dönemlerde sizin üzerinizde etki bırakmış hocalarınızdan ve onların size tavsiyelerinden, eğitim ve ders metotlarından kısaca bahsedebilir misiniz?

Eğitim sistemi bütün Türkiye'de, bütün fakültelerde aynıdır. Biz de bu eğitim sisteminin bir parçasıyız, oralarda okuduk. Farklılıklar daha çok lisansüstü dönemde, yani yüksek lisans ve doktora yaparken ortaya çıkıyor. Oradaki hocalar insanın düşünce dünyasını daha çok şekillendiriyor. Mesela benim en çok kendisinden istifade ettiğim, üzerimde etkisi olan hocalardan bir tanesi merhum Prof. Dr. Bekir Topaloğlu Hoca'dır. Biz mesela ondan okurken hem esprisinden hem eğitim tarzından çok istifade ettik. Bütün klasikleri bize okutmaya çalıştı. Mesela bugün doktora eğitim, ders dönemi bir yıldır, yani iki dönemdir. Ben doktora dönemi boyunca onun derslerine devam etmek mecburiyetindeydim. Sadece yaz tatili verdi bize. Kışın tez dönemindeyiz ya olsun o dönem hangi dersi açmışsa o derste farklı bir kitap tahlili okutması yapardı, biz de oraya giderdik. Mecburduk

yoksa efendim mezun olamazdık. Ama bunu yaparken de yani o dersi sevdirek yapardı. Yani espriliydi, neşeliydi, cömertti, ikram sahibiydi. Çok iyi bir Arapça hocasıydı, Arapça'yı çok iyi bilirdi, çok iyi kitap tahlili yapardı. Hatta Arapça eserleri tahkik eden Arap muhakkiklerin çoğu yerde hatalı olduğunu bilir, çıkarır, ortaya koyardı. Onun ilmine öylesine derin bir saygımız vardı. Hatta biz öğretmen olduk, yüksek lisans yaparken işte öğretmenliğe gittik. Bize öğretmenliği bırakmamızı, yüksek lisansa devam etmemizi tavsiye etti. Bunun üzerine tekrar İstanbul'a döndük, bize hem maddi hem manevi katkılarda bulunmuştur, Cenâb-ı Hak mekânını cennet eylesin. Mesela yine benim kendisinden ders aldığım ve kendisini çok takdirle karşıladığım Ömer Faruk Harman vardı. Çok zevkle ders işlerdi, insan düşüncesini geliştiren, devamlı soru sormak suretiyle bizi araştırmaya teşvik eden bir yapısı vardı. Rahmetli oldu. Kendisine Allah rahmet eylesin. Yine doktora hocam var, yani doktora tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa Çağrı. Onun da çok iyi bir kalemi vardı. Yazdığı şeyleri okurken böyle çok titiz bir şekilde okur, bir virgülünü, bir kelimesini bile ihmal etmeden kenara yazar, bize onun nasıl olması gerektiğini öğretirdi. Kendisinden bu açıdan istifade ettik, yani sistematik düşüncüyü elde etme konusunda ondan çok istifade eden oldu. Tabii yüksek lisans tez hocam da var; Mustafa Saim Yeprem Hoca. Onun da yüksek lisans döneminde bizim üzerimizde emeği olmuştur. Kendisine ve Mustafa Çağrı Hoca'ya Allah sağlık sıhhat versin, uzun ömürler diliyorum. Bu hocaların üzerimizde emeği olmuştur, etkisi olmuştur. Tabii biz aile olarak da hep ilmiye sınıfına mensup olduğumuz için bizden büyük olan abilerimizin de bizim üzerimizde etkisi olmuştur. Onları görmek, onların ilimle meşguliyetlerine duymuş olduğumuz hayranlık, akademiye mensup olmamıza etki etmiştir.

Hocam son olarak yakın dönemde Trabzon'daki dinî hayata dair neler söylemek istersiniz?

Evet. Trabzon, bizim memleketimiz, Trabzon mütedeyyin bir yer, muhafazakâr bir yer. İslâm'a ve Müslümanlığa hem maddi hem de fikrî katkılar sunan bir yerdir. Yani Trabzon deyince Of bölgesi, Of deyince Çaykara bölgesi anlaşılıyor. Hatta ben şöyle bir şeyi de nakledeyim: Yüksek lisans yaparken İstanbul'un ilk belediye başkanı Hızır Bey'i çalıştım. İstanbul'un ilk kadısıdır. Kadı o zaman hem hâkim hem belediye başkanıydı. Onu çalışırken not almadım, yeni ilme intisap ettiğimiz için her okuduğumuzu yazmıyoruz bir kenara, sonra o bilginin nereden olduğunu unuttum. Hızır Bey İstanbul'un ilk kadısı olduğu zaman Trabzon Of bölgesine, orada var olan ilim adamlarını teftiş etmesi için müfettiş göndermişti. Ama keşke o dönem o bilgiyi alsaydım, bir daha yeniden o bilgiyi bulup nereden tespit edeceğim, çok kolay değil. Dolayısıyla Osmanlı'nın Trabzon'u fethetmesinden önce bile orada dinî hayat, İslâmî hayat şekillenmeye başlamıştı. Zaten fetihlerin amacı da budur. Fetihler önceden başlar, sonra askerî fetihlerle taçlanırdı, burası da böyle olmuştur. Bu itibarla Trabzon hakikaten dinî hayat açısından Türkiye'de önemli bir konum sahibidir. İşte Diyanet İşleri Başkanlığı'nın personeli düşünüldüğünde, oradaki müftüler vaizler düşünüldüğünde, bu yörenin İslâmî ilimlere veyahut da ilâhiyat eğitimine diğer yörelere göre daha bir öncelik verdiğini görüyorum. Tabii modern düşüncenin, modernizmin getirmiş olduğu olumsuz şeylerden her bölge olduğu gibi bizim bölgemiz de nasibini almıştır. Ama Trabzon'un, bütün farklı siyasi kanaatleri ile birlikte, özellikle İslâm'a, Müslümanlığa, dinî hayata son derece önem vermiş bir yer olduğunu düşünüyorum.

Hocam bizimle görüşmeyi kabul edip verdiğiniz katkılardan, değerli bilgilerden dolayı size çok teşekkür ediyoruz.

Ben teşekkür ederim, ayağınıza sağlık, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.